

Eva Mally

»Judovski klavci umorili krščansko deklo Estero Sollymossy«

Židovski ritualni umor

MALLY Eva, univ. dipl. zgodovinarica in sinologinja, mlada raziskovalka, Inštitut za novejšo zgodovino, Kongresni trg 1, SI-1000 Ljubljana,

»JUDOVSKI KLAHCI UMORILI KRŠČANSKO DEKLO ESTERO SOLLYMOSSY«
Židovski ritualni umor

323.12(=411.16)(497.4) "18"

Razprava obravnava umor štirinajstletne deklice Ester Sollymossy, ki naj bi ga leta 1882 zagrešili Judje z rabinom na čelu v Tisza-Eszlaru na Ogrskem. Omenjeni umor je pomagal utrditi že tako razširjeni antisemitizem med ljudstvom, avtorica pa na podlagi poročanja petih večjih tedanjih slovenskih časnikov o dogodku ugotavlja, v kakšnem obsegu je bil prisoten antisemitizem na Slovenskem. Od prvih novičk, ki so se pojavile junija 1882, pa do konca sodnega procesa leta 1883, ki je bil eden najodmevnejših v 80. letih 19. stoletja, so bili časopisi namreč polni krajših ali daljših člankov o aferi, pri tem pa slovensko časopisje, predvsem časnik *Slovenec*, osrednji politični časnik katoličanov, ni skrivalo svoje protijidovske naravnosti.

Ključne besede: antisemitizem, židovski ritualni umor, 19. stoletje, afeta Tisza-Eszlar

MALLY Eva, BA History and Chinese, Young Researcher, Institute of Contemporary History, Kongresni trg 1, SI-1000 Ljubljana

»JEWISH SLAUGHTERERS MURDER CHRISTIAN MAIDSERVANT ESTERA SOLLYMOSSY«
Jewish ritual murder

323.12(=411.16)(497.4) "18"

The article deals with the murder of the 14-year-old maid-servant Ester Sollymossy, which was allegedly perpetrated by Jews, including their rabbi, in Tisza-Eszlar in Hungary. This murder further strengthened the already wide-spread anti-Semitism among the people; the author analysed reports on the incident in the five major Slovene newspapers of the time in order to determine the level of anti-Semitism in Slovenia at the time. From the first short news items that appeared in June 1882, to the end of one of the most resonant trials of the decade in 1883, newspapers featured many short and long articles about the affair; Slovene newspapers, in particular the central Catholic daily *Slovenec*, did not hide their anti-Jewish orientation.

Key words: anti-Semitism, Jewish ritual murder, 19th century, Tisza-Eszlar affair

Podoba Juda v slovenskem javnem mnenju

Židov je bilo v naših krajih vedno zelo malo, zato vse do začetka 19. stoletja med slovenskim prebivalstvom še ni bilo močnega protijudovskega razpoloženja. Antisemitizem je v 19. stoletju prišel med Slovence predvsem iz tujih dežel. Slovenski izobraženci so se srečevali z židovskim vprašanjem zlasti med svojim šolanjem ali potovanjem po Avstro-Ogrski, kjer je bilo Judov dosti več. Tam sprejeta prepričanja so nato širili tudi med naše ljudstvo, ki je hitro sprejelo njihove nazore zaradi gospodarskih in verskih razlogov.



Josip Vošnjak
(sl.wikipedia.org)

Žid je veljal za zvitega trgovca, ki je s prodajo slabe robe namerno goljufal ljudi in tako prišel do bogastva. V nevarnosti naj bi bili še posebej obrtniki, meščani in kmetje, ki bi zaradi njegovega barantanja in oderuštva lahko obubožali, krščansko ljudstvo pa trpelo, saj bi sčasoma celotne vasi in mesta prišla v njegove roke. Protižidovskega razpoloženja ni skrivalo niti slovensko časopisje. Na to temo je objavljenih kar nekaj člankov in v *Slovenskem gospodarju* kmet s Pohorja izrazi svojo zaskrbljenost: »Splošna žalibog je resnica, da naše kmetško ljudstvo zadnja desetletja čedalje bolj ubožava in hira. Vzrokov za to je več ...

Znano je menda že po celem svetu, da kjer se žid naseli, molze in izsesava ljudstvo. Marsikdo, ki ne pogleda daleč od rojstnega praga, bode morebiti vzdihnil: hvala Bogu, pri nas pa še ni veliko teh pijavk! Toda kako se motimo, dokažem v kratkih besedah. Žalibog je še tudi pri nas resnica, da je skoro vsa večja trgovina od židov odvisna! [...] Kdor je toliko drzen, da se jim skuša ustaviti s konkurenco, je navadno izgubljen, ker židovska brezobzirnost v tem ne pozna nobene meje.«¹

Glavne lastnosti, ki so jih pripisovali Židom, so namreč bile oderuštvo, goljufovost, sleparstvo in lažnivost, medtem ko so jim najpogosteje očitali brezobzirno bogatenje, brezverstvo, brezdomovinstvo, izredno sposobnost, da se povsod udomačijo, in pa nesposobnost za fizično delo. Tako časnik *Edinost* leta 1883 zapiše, da je bil Žid že od nekdaj le »trgovca, barantač, za poljedelstvo in pozitivno

delo se ni nikoli brigal«. Židu očita, da je vedno »le posnemal trota, dobro opazoval in izkoristil položaj človeškega društva in tako nahajamo žida, ortodoksne in brezverne vedno le na tistej strani, kder se nahaja moč«. ² Podobno tudi tedanji ugleden slovenski politik in literat, Josip Vošnjak, v svoji razpravi *Socijalni problem in kmetski stan* zapiše: »Židovski rod, ki je že po starem zakonu rajši plesal okoli zlatega teleta, kakor molil pravega Boga in kateremu je prirojena lastnost barantanja in strast lakomnosti, našel je zlasti v Avstriji pripravna tla za naglo bogatenje brez dela in nevarnosti.«³ Josip Vošnjak je, tako kot večina slovenskih izobražencev, prišel prvič v stik z Judi šele v času šolanja na Dunaju. O Židih si je takrat ustvaril mnenje in jim v svojih *Spominih* namenil posebno poglavje z naslovom *Židovstvo*, ki ga je napisal v izrazito antisemitskem duhu: »Dokler nisem prišel na Dunaj, so mi židi bili neznani. Tam pa sem že na gimnaziji imel par židovskih sošolcev, toda nisem ž njimi prišel v nobeno dotiko. Huje pa je bilo potem v medicini, kjer je že precejšnji del dijakov bil židovske rase. In tu so mi kmalu začeli presedati po svojih zoprnih telesnih in duševnih lastnostih.«⁴ Kot dokaz njihove pokvarjenosti pove še zgodbo, ko so pri študiju anatomije barantali celo s človeškimi kostmi: »Anatomskega sluga je prepariral kosti raztelešenih mrličev in jih potem nam dijakom prodaval. Nekoč, ko sem bil nekaj glavnih kosti jaz kupil, barantal je tudi židovski dijak s slugo in hotel po vsej sili

¹ Citirano po: Boris Krabonja: *Kdo je Jud?*. V: *Borec*, št. 542-543, (1995), str. 791.

² *Edinost*, 25. 7. 1883.

³ Josip Vošnjak: *Socijalni problem in kmetski stan*. V: *Letopis Matice Slovenske za leto 1885*, Ljubljana 1885, str. 7.

⁴ Josip Vošnjak: *Spomini*. Ljubljana: Slovenska matica, 1982, str. 47-48.

odbiti par krajcarjev. Ko sluga ni odjenjal, bleknil je židov: 'Gut ich zol, aber eine Rippen geben Sie mir drauf.' (Prav, pa plačam, ampak eno rebro mi pa dajte povrh.) Sluga se je z nami vred smejal in židovu dal povrh kos rebra.«⁵

Za mnoge Slovence je bila zunanost Židov moteča in kot taka samo odraz judovskih neprijetnih karakteristik lastnosti. V opisih je Žid velikokrat umazan, umazanija pa se razume v prenesenem pomenu za njegovo brezvestno dušo in vse ostale negativne lastnosti. Josipu Vošnjaku in ostalim »krščanskim dijakom arijskega plemena« so bili »tisti židovski obrazi z nizkim čelom, zakrivljenim nosom in pohotno napetimi ustnicmi, s krivim hrbtom in, kakor pri madžarskih huzarjih, zakrivljenimi nogami s ploščatimi stopali, z nekako posebno neprijetno vonjavo svojega izhlapevanja« izredno zoprni. Pravzaprav zapiše, da so jim »bili tako zoprni, da še občevati ž njimi nismo hoteli«. Njihova govorica je bila popačena židovska nemščina, značaj pa vsiljiv in predrzen, »brez vsakega čuta za čast«.⁶

Tako kot Vošnjak je tudi zgodovinar Josip Apih spoznal Žide na Dunaju. V razpravi o židovstvu je zapisal, da se od drugega prebivalstva ločijo po zunanosti, noši, obnašanju in načinu govorjenja. Obute imajo visoke škornje, njihove dolge, črne, talarju podobne suknje pa so tako umazane, da se svetijo. Na glavi imajo precej visoke klobuke, ob sencah pa jim visijo svedrasto zaviti kodri las. Črnkast obraz jim obdaja črna brada, v kateri je pogosto veliko umazanije. Od drugih narodov so telesno šibkejši in zato manj sposobni za vojaško službo in fizično delo, kar se pozna pri izbiri poklicev: »Gotov in lahek zaslužek, a malo truda, to so pogoji, katere stavi Žid, ako se loti katerega posla.«⁷ Apih navede še nekaj statističnih podatkov, v katerih je jasno prikazano, da je med Židi več oseb s telesnimi napakami. To se je pripisovalo sklepanju zakonov v ožjem krogu, kar naj bi bilo pri Židih bolj pogosto kot pri drugih narodih. Zaradi svoje telesne šibkosti naj bi bili Židi tudi večkrat obsojeni prestopka, kjer se je zahtevala spretnost poneverbe, goljufije itd.,



Židovska svetovna zarota (Illustrierte Geschichte des Judentums, 2000)

manjkrat pa so bili udeleženi v kaznivem dejanju, ki je zahtevalo večjo telesno moč.⁸

Slovenskega politika Henrika Tuma je življenje Židov celo zanimalo, zato se je na vlaku večkrat peljal v četrtem razredu, ker je bil prepričan, da bo tam srečal Žide. V svojih spominih opisuje, da »četrti razred ni imel sedežev; židje so sedeli vsak na svojem svežnju. Vožnja z njimi sicer ni bila prijetna zaradi neprijetnega daha po česnu in čebuli. Navadno so bili zamazani tako, da so se kaftani kar svetili. Prestajal sem vse to, ker sem hotel poslušati njihove razgovore o prekupčevanju. Spoznal sem takrat, kako načrtno, premeteno in brezobzirno zlorabi žid trgovsko nebogljenost pridnega in poštenega madžarskega in slovaškega kmeta.«⁹

⁵ Prav tam.

⁶ Prav tam.

⁷ Josip Apih: Židovstvo. V: Letopis Matice Slovenske za leto 1886, Ljubljana 1886, str. 25.

⁸ Prav tam, str. 17–61.

⁹ Henrik Tuma: Iz mojega življenja. Ljubljana: Naša založba, 1937, str. 129–130.

O antisemitizmu se je govorilo povsem odkrito in redko kdo je poskušal olepšati svoje besede ali prikriti svoje protijudovsko nagnjenje. Josip Stritar je v *Popotnih pismih* na primer zapisal, da Judov živih ne more videti, kar sicer ve, da ni lepo, da je neizobraženo in diši po srednjem veku, ampak si ne more pomagati, saj tudi česna ne mara, čeprav mu ni nič hudega naredil. Potem pa sam sebe popravi in ugotovi, da je to vseeno drugače: »Ne, to je vendar malo drugače: zdi se mi namreč, da, celo prepričan sem, da je vse judovsko plemo, kakoršno je, največja nevarnost, ki preti nam in omiki, kakoršno si mi mislimo. Kdor pozna to plemo, kakor menim, da ga jaz poznam, on me bode razumel, ne pritikal mi podlih nagibov. Prej se je dejalo: Osamosvoja Judov, sedaj nam bodi geslo: Osamosvoja od Judov.«¹⁰

To je samo nekaj primerov, kjer se je antisemitizem usidral v mišljenje izobražencev. Svoje predsodke o Židih pa velikokrat širijo med ljudstvo tudi časopisi. Ravno tako kot pri literatih, tudi v člankih naletimo na konkreten opis tipične židove zunanjosti: »...Njegova tenka, udrta ustna so se raztegovla venomer v senci nosu, zakrivljenega kakor jastrebov kljun in dasi je švigala iz njegovih majhnih, zelenih, odprtih in v gostem območju skoro skritih očij neprestno iskra tajnega gnjeva ...«¹¹ V člankih tudi večkrat naletimo na žaljive izraze, s katerimi imenujejo Žide »krivonosi zarod obrezancev« ali »pijavke« in jim pritikajo razne pridevke, kot so neplemeniti, barantaški ter sleparski. Leta 1883 v *Slovenecu* poimenujejo Žida »Vampir«, ki da je za »zlato tele« pripravljen prodati poštenje, dobro ime, in kot piše v *Slovenecu*, »neverjetno ali vendar le skozi in skozi resnično – lastnega očeta!«¹²

Kot že rečeno, so bili Židje večkrat označeni kot bogataši, ki so obogateli z nepošteno pridobljenim denarjem, v časopisih pa so bile večkrat objavljene zgodbe, ki so podkrepile takšno prepričanje. Leta 1882 se je tako *Slovenec* razpisal o sodnem procesu, na katerem se je gnetlo ljudi »nekaj zavoljo velike goljufije, nekaj pa zavoljo zatoženca, bogatega juda; ki si je prigoljufal skoro milijon«. *Slovenec* po-

jasni, da si je pred leti tedaj reven Žid Enster vzel v najem posestvo pri bogatem graščaku, a nato je šlo graščakovo premoženje zmeraj bolj »rakavo pot«, najemnikova mošnja pa se je vse bolj debelila: »Na zadnje je prišlo tako daleč, da je prvi obožal, zadnji pa postal bogatin.« To se je vsem zazdelo zelo čudno, zato so začeli raziskovati in na koncu so ugotovili, da je graščaka ogoljufal za najmanj 300.000 goldinarjev. Na sodnem procesu naj bi se Jud »silno surovo obnašal« in celo podkupoval porotnike, a so ga vseeno spoznali za krivega. Slovenec na koncu zapiše, da se je iz obravnave zopet videlo, kaj je Jud in zakaj se ga ljudje tako boje. »Koliko judov pa je – vzlasti v Galiciji in na Ogrskem – ki so na enak način obogateli in druge na beraško palico spravili, pa niso prišli še pravici v roke!«¹³

Po drugi strani pa zgodbe posredno opisujejo tudi revščino, v kateri so živeli židovski prebivalci, le da je v ospredje postavljena umazanost kot prirojena judovska lastnost: »Židinja Silberman je imela v svojem, komaj štirim osebam zadostujočem stanovanju enajst oseb. Nekaj jih je spalo v nesnažih posteljah, nekaj pa po tleh. Stari žakliji in druge umazane cunje so služile za odeje. Pod neko posteljo sta spali dve 12 letni deklici, ki sta krošnjarili po dnevu s trakovi za čevlje. Žena, otroci in moški spe vse navskiž v tej umazani, ozki luknji. Stara umazana ženska srajca je služila za brisačo za vse stanovalce. – Neka druga židinja Sviel, ki je bila radi prenapolnjenja stanovanja že večkrat policijsko kaznovana, je imela sobo, v kateri je spalo skup stlačeno 25 oseb. Zrak v tej sobi je bil neznosen. Polovica petrolejskega soda v kotu je bila napolnjena z grdo vodo. V tej vodi so si umivali stanovalci noge in obraze. Umazana stara rjuha je služila vsem za vsakovrstno brisačo. Zraven drugega mrčesa so stanovale v istem prostoru tudi podgane in miši.«¹⁴

Odnos do Židov

Eden izmed vzrokov, zakaj je med Slovenci vladal negativen odnos do Židov, je bil zagotovo tudi ta, da so jih večkrat povezovali z Nemci in ostalimi vladajočimi narodi – Madžari, Italijani in Turki. Še posebej Turki so bili nasprotniki slovanstva in krščanstva, zato naj bi bili Židi njihovi

¹⁰ Josip Stritar: *Zbrano delo. V: Zbirka dela slovenskih pesnikov in pisateljev, šesta knjiga. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1955, str. 406.*

¹¹ Citirano po: *Krabonja: Kdo je Jud?, str. 801.*

¹² *Slovenec, 11. 8. 1883.*

¹³ *Slovenec, 5. 9. 1882.*

¹⁴ Citirano po: *Krabonja: Kdo je Jud?, str. 800–801.*

vi veliki zavezniki in prijatelji.¹⁵ Še več, v Sketovi Miklovi Zali so Židi celo večji sovražniki kot Turki, saj je krivoverski Turek predstavljal zunanjega sovražnika, medtem ko je bila med nami samimi večja nevarnost.¹⁶ Žid je bil namreč v predstavah Slovencev izdajalec, ki je pribil Kristusa na križ in s tem postal sovražnik vsega krščanskega, saj so ga enačili z izdajalskim Judom Iškarijatom, ki je »Kristusa za 30 srebrnikov prodal«.¹⁷

Žid je bil sinonim za ponemčevanje, zato so se ne samo Slovenci, temveč vsi Slovani počutili ogrožene zlasti na področju jezika in šolstva: »Žid je nemčur in bode zahteval, da bi se otroci v šoli nemški učili.«¹⁸ Bil pa je tudi brezdomovinec, ki se vsiljuje med različne narode, čeprav je bil zaradi svojih negativnih lastnosti in vplivov narodu škodljiv in zato nezaželen, zato jih Josip Vošnjak neusmiljeno pošilja nazaj v Palestino: »Tisti rod, ki je Kristusa pribil na križ, bil je potem razpršen po vsem svetu in se je povsod vrival med druge narode, ki so ga sicer zaničevali, črtili in preganjali, izkoriščati in izsesavati pa so se dajali od njega in se še dajo do današnjega dne. [...] Tačas sem postal antisemit in ostal dosihmal, prepričan, da so semitje prava pokora za vse narode in vredni, da bi se vsi poslali nazaj v Palestino.«¹⁹

Slovenski časopisi so le redko pisali o nasilju nad Židi, pa še takrat se nam zaradi načina poročanja zazdi, da je bilo dejanje popolnoma opravičeno: »V vasi Lenine na Ogrskem je živel oderuh Žid Jožef Stolz, ki je že mnogo ljudi spravil na beraško palico. Stolz je dal pred kratkim prodati hišo vdove Lorio, katero je z njenimi šestimi otroci iz hiše izgnal. Jokaje je pribežala vdova v bližnjo gostilno, kjer je bilo mnogo ljudi zbrano. Njeno pripovedovanje o postopanju oderuha je ljudi tako razkačilo, da so pridrli v hišo nad Stolza in ga ubili. Vest o tej ljudski sodbi se je na daleč okoli razširila. Kmetje od blizu

in daleč so prihiteli se na lastne oči prepričati, če je njihov oderuh res mrtev.«²⁰

Kar nekaj pristašev antisemitizma je bilo tudi v državnem zboru. Eden glavnih nasprotnikov Židov je bil gotovo George von Schönerer, ki je po letu 1885 antisemitizem razglašal za odločilni znak nemškega nacionalnega mišljenja.²¹ Schönerer, ki ga *Slovenec* označuje kot »najhujšega preganjalca judov«²², Fürnkranz in Schöffel so ustanovili »pravo pravcato protisemitsko zvezo, katere družabniki se spoznajo na tem, da nosi vsak pri verižici žepne ure žida na vrvi obešenega ...«²³ Schönerer se je boril proti naseljevanju Židov v Avstrijo in *Slovenski narod* zapiše, da je bilo 25. maja 1882 v državnem zboru zborovanje, ki se ni moglo končati brez malega škandala, ki ga je povzročil Schönerer: »Mož ima sicer v marsičem prav, a strast in togota smešita ga celo pred levičarji. Prijavil je zopet peticijo mesta Stockerau proti naseljevanju ruskih židov v Avstriji.«²⁴ Ravno takrat se je namreč po slovenskih časopisih veliko pisalo tudi o ruskem preganjanju Židov. Za to naj bi se Judje maščevali, na njihovo krutost pa *Slovenec* opozori z dogodkom, ki se je zgodil 6. maja 1882: »Iz Berna se piše, da sta se 2 Juda, prvi mlinarjev sin, a drugi nek osemnajstletni mladenič prav po stari judovski šegi znosila nad tremi krščanskimi otroci. Te otroke sta zvalila na vrt, potem zaprla v klet, čez nekaj časa jih zlekla na vrt, zvezala, nad 3 ure pretepala, psovala in se ž njimi norčevala. Ako so otroci bolečine upili, žugala sta jih ustreliti in sta psa v nje ščuvala. Juda sta se med tem smejala, rekoč: 'Kar vi delate Judom na Ruskem, to delava midva vam.' Konečno sta jih na klop položila in vsakemu odštela po 25 s palico. To je komaj verjetno, a policija sama je to objavila ter rekla med drugim: dečki so strašno zdelani in silovitosti se nad njimi vidi, ker bili so v pravem pomenu te besede – mučeni. Ko je oče hudodelcev o tem zvedel, ponujal je staršem denarja, da bi molčali, a sodnija je stvar v roke vzela.«²⁵ 25. maja isti časopis objavi novičko, da sta bila Juda Brück in

¹⁵ Marko Štepec: *O slovenskem odnosu do Židov v drugi polovici 19. Stoletja*. V: *Bilten strokovnih tekstov in metodoloških napotkov za zgodovinsko raziskovalno nalogo "Priseljenci med nami" za šolsko leto 1995/1996*. Ljubljana: Zveza prijateljev mladine Slovenije, 1995, str. 8.

¹⁶ Igor Grdina: *Podoba Žida v slovenski literaturi*. V: *Kronika* 37, 1989, str. 269.

¹⁷ Citirano po: Krabonja: *Kdo je Jud?*, str. 791.

¹⁸ Citirano po: Krabonja: *Kdo je Jud?*, str. 799.

¹⁹ Vošnjak: *Spomini*, str. 46–48.

²⁰ Citirano po: Krabonja: *Kdo je Jud?*, str. 798–799.

²¹ Janez Cvirn: *Trdnjavski trikotnik – Politična orientacija Nemcev na Spodnjem Štajerskem (1861–1914)*. Maribor: Založba Obzorja, 1997, str. 133.

²² *Slovenec*, 23. 5. 1882.

²³ *Slovenski narod*, 19. 4. 1882.

²⁴ *Slovenski narod*, 27. 5. 1882.

²⁵ *Slovenec*, 6. 5. 1882.

Bagelos obsojena – prvi na 8, drugi pa na 3 mesece zapora.²⁶

Istega leta je zborovalo protižidovsko društvo *Reformverein*. Društvo se je zelo hitro razvilo in na zborovanju je bilo prisotnih kar 960 ljudi: »Židovstvu naklada se vse zlo, kar ga je v državi. Korumpirano časopisje, politični boji med dvema velikima strankama, cela kopa slabih zakonov iz prejšnje dobe, velikanski državni dolgovi, popačenost velicih podjetnikov, ki se bogate ob žuljih ubozih delavcev, propad kmetijstva, obrtnije, trgovine, kratko in malo vsega je krivo židovstvo. In če si poslušal temeljite dokaze v govorih brez slepečih fraz in to od izkušenih nemških mož, moral si nazorom pritrjevati. Ko je Schönerer rekel: zavedajmo se, da smo kristijani, da je kristijanska malomarnost kriva, da cvete židovska žurnalistika, kristijanska pa hira, da se bogate židovski fabrikantje in trgovci, kristijanski pa tarnajo, da so naša društva postala celo židovska- to vse zakrivljuje malomarnost kristijanska! Te besede govoril je Schönerer, ki je na glasu zbog svoje velike, da brezozirne odkritosrčnosti!«²⁷

Časopisu *Slovenec* se tudi ne zdi prav, da so Židi dobili enake pravice kot kristjani in zapiše, da je oblast »do podložnih judov« že od nekdaj ravnala zelo različno: »... po nekodi so jih zatirali, drugod negovali in pestovali, ker so mislili, da je to prikladno državni koristi. Ne prvo, ne drugo ni pravo. Kjer so mislili to vprašanje rešiti tako, da so judom dali kristijanom enake pravice in zakonostavstvo ni delalo razlike med kristijani in judi, pokazalo se je, da jud ostane jud; on ume v vsakem položaju vodo obračati na svoj mlin. Ko so postali enakopravni, začeli so spodrivati kristijane, ako je njihovi osebi koristilo, spodjedali so državo in izdajali kraj, kjer so najdlj varno zavetje.«²⁸

Afera Tisza-Eszlar

Še večji odpor je pri ljudstvu izzvalo prepričanje, ki so ga večkrat podpihovala tudi konkretne zgodbe, da so Židi vpleteni v umore. Njihova »verska blaznost« naj bi bila vzrok za izvajanje obrednih umorov že od srednjega veka naprej. V nekaterih



Podoba Ester Solymossy
(www.newworldencyclopedia.org/entry/Blood_libel)

sodnih procesih so bili Judje obtoženi, v drugih oproščeni, a v predstavah ljudi so bili vedno krivi.

Podobno je bilo tudi v primeru umora Estere Solymossy v Tisza-Eszlaru na Ogrskem. Sodna obravnava je potekala leta 1883 in je bila ena najbolj odmevnih v 80. letih 19. stoletja. Umora je bila osumljena skupina Židov z rabinom na čelu in po mnenju mnogih so bili gotovo krivi. Da so bili oproščeni, seveda ni bil dokaz za njihovo nedolžnost, ampak je bil takšen rezultat samo posledica vpliva njihove moči in denarja.

Deklica Estera Solymossy je izginila v času judovskih velikonočnih praznikov 1. aprila 1882. Prve novičke se začnejo pojavljati v slovenskih časopisih šele sredi junija, in sicer prvi poročila o umoru *Slovenec*, ko 17. junija zapiše: »Predstojnik iz Lupkov je naznanil, da je Ester Solymossy tam v službi. To je tista deklica iz Tisza-Eszlar, o kateri so govorili, da so jo judje k sebi zvabili, potem ji pa vrat prerežali, da so kri vlovili, katero baje potrebujejo pri svojem velikonočnem jagnjetu.«²⁹ 20. junija pa isti časopis objavi, da je Ester Solymossi »zginila, je ni, pa je le ni; tista deklica (Marija Zamb), od ktere se je govorilo, da je prava Solymossi, je bila podtaknjena.«³⁰

Vse slovenske časopise so tako do konca avgusta polnile krajše ali daljše novičke o izginotju 14-letne krščanske deklice. Po že končani obravnavi naslednje leto pa pisci po časnikih objavljajo celo-

²⁶ *Slovenec*, 25. 5. 1882.

²⁷ *Slovenski narod*, 19. 6. 1882.

²⁸ *Slovenec*, 6. 5. 1882.

²⁹ *Slovenec*, 17. 6. 1882.

³⁰ *Slovenec*, 20. 6. 1882.

tno zgodbo – od dneva izginotja do konca obravnave – in nam tako nudijo popoln pregled dogodkov: »Ester, hči uboge vdove, morala je služiti že od prve mladosti in je zadnjič v službo vstopila dne 1. marca lanskega leta pri svoji sorodnici gospej Andrea Huri v Tisza Eszlaru. Tam delale so se pripravke za velikonočne praznike. Gospodinja Huri poslala je dne 1. aprila deklo Estero z namenom, si zmalati hišo, barve kupit v drugi konec sela, in šla je tja med 10. in 11. uro dopoldne, in dokazano, je da je krog opoldne res kupila barve pri trgovcu Kohlmayer-ju, grede tja in nazaj govorila je s svojo sestro Sofijo, pa so jo videle tudi druge osebe, izrekoma sestra videla jo je hoditi do malna v selu, tam pa se je zgubil njen sled. Še popoldne omenjenega dne iskala jo je gospodinja Huri, ostrašena mati in pa vdova Gabrijela Sollimossy-a; mati prejkala je vse ulice in judovski cerkvenik Jožef Scharf jo je tolažil, da se bode že našlo ...«³¹ Časnik *Edinost* na tem mestu še doda, da jo je mati sama iskala po vasi in ko je šla mimo sinagoge, jo je »sluga sinagoge« vprašal, kaj išče. Ko mu je mati odgovorila, da išče svojo hčerko, pa je pristavil: »... da se je tudi v nekem drugem ogerskem kraju pred nekaterimi leti prav pred judovskimi prazniki zgubila neka deklica, ljudje da so jo judom očitali, da so jo oni ubili, a da so to deklico kesneje mrtvo dobili na polju.«³² Mati Solymossy sprva besedam ni dala posebnega pomena, ko pa je bilo vse iskanje zaman, se je spomnila teh besed. »Strašna sumnja se obudi v njenem srcu; ona to sumnjo razodeva drugim, a noben je ne posluša. A nič ni tako skrito, da ne bi prišlo na dan. Komaj petletni fantiček Jožefa Scharf-a pravil je mej igranjem drugim otrokom, da je njegov oče vlovil kristijansko deklico, katerej je židovski mesar vrat odrezal.«³³

19. maja je prišel preiskovalni sodnik in »vsled tega pričelo se je živahno gibanje v sicer mirni vasi. Preiskovalni sodnik dejal je pred vsem sumljive jude pod policijsko nadzorstvo in potem zaslišal je malega Samuela Scharfa, in ta je tudi njemu povedal, da je Estera prišla v stanovanje njegovih starišev, in ko ji je eden v pričo veliko ljudi vrat prerezal, lovili so njeno kri v krožnik. Oče 14letnega Morica Scharfa in drugi sumljivi tajili so odločno kaj vedeti o pogrešani Esteri. Preiskovalni

sodnik pa jim ni verjel, in Moric Scharf, ki je še dne 20. maja trdil, da o Esteri ni nikdar čul in da nič ne ve, obstal je drugi dan pred varnostnim komisarjem Rusky-em in sodnijskim pisarjem, da je njegov oče Estero s pretvezo, da naj bi mu pomagala predevati svetilnike, s ceste notri poklical, potem jo je skupno z beračem, pri njem stanujočim, peljal pred tempelj, tam jo je položil na tla in jo slekel do srajce, dva cerkovnika sta jo držala, tretji pa ji je vrat prerezal in na krožnik vjeto kri zlil v pisker. – Moric Scharf videl je vse to, kakor je obstal, skozi ključavnico vrat v tempelj, šel pa je gledat zato, ker je čul jok Estere. – Ko je bilo to končano, videl je še Moric, da so ji krog vrata zavili cunj in jo zopet oblekli v njeno obleko, imenuje tudi osebe, ki so bile tedaj zraven.«³⁴ Nato je Moric povedal še, da so mu po umoru ukazali, naj zapre sinagogo. Takrat je šel noter, vendar o umoru ni našel nobenega sledu več, niti kapljice krvi, ker je bilo vse počiščeno. Ko se je sodna obravnava že začela, je komisija pregledala sinagogo in se prepričala, da je res mogoče skozi ključavnico videti v notranjost sinagoge.

Glavna ovira pri preiskovanju umora je bila, da je truplo izginilo, zato je hotel preiskovalni sodnik na vsak način najti Estero živo ali mrtvo, a našel je le 57 centimetrov široko in 51 centimetrov globoko jamo na vrtu pri sinagogi, ki je bila prekrita z ilovico in za katero ni bilo pojasnila, čemu naj bi služila. Preiskava ni napredovala vse do 18. junija: »Ta dan namreč izvleče poljski čuvaj Olah s pomočjo dveh brodnikov iz reke Tisze mrliča blizu 140 centimetrov dolge, srednje rejene, okoli 14 let stare deklice, kakor je trdil okrajni sodnik, in na njeni levi strani našla se je v papir zavita plavkasta barva.«³⁵ Židje naj bi mater nesrečne deklice celo poskušali podkupiti z denarjem, da bi pritrdila, da je v Tisi najdeno dekle resnično njena hčerka, vendar je mati ponudbo srdito zavrnila in dogodek sporočila sodnji. Šest oseb je na sodišču sicer trdilo, da je truplo, ki so ga našli v Tisi blizu Dade, res Ester Solymossy, vendar so njene sošolke, prijateljice, mati, katoliški duhovnik in učitelj iz Tisza-Eszlarja to zanikali. Tudi zdravniki so po pregledu trupla ugotovili, da je dekle, ki so jo našli v reki, umrlo za jetiko in ne more biti Ester: »Po raztelesenji izrekli so tamošnji zdravniki, da je mrlič truplo dekleta najmanj 18 let starega, katero je, po nohteh soditi,

³¹ *Novice*, 27. 6. 1883.

³² *Edinost*, 11. 8. 1883.

³³ *Prav tam*.

³⁴ *Novice*, 27. 6. 1883.

³⁵ *Prav tam*.

živel brez težkega dela, ki je umrlo k večjemu 10 dni poprej za oslavljenjem krvi in ki je bilo kot mrlič v vodo vrženo komaj tri do štiri dni poprej.«³⁶ Preiskovalni sodnik je nadaljeval z raziskavo, zato je zaslišal brodarje, ki so našli truplo: »Eden teh izreče, da je to truplo prišlo iz zgornjih krajev, da ga je pripeljal nek žid pod svojo plavico, pa da so to truplo blizu Dade preoblekli v drugo obleko. On da je vse to pomagal in da je dobil za to plačilo od nekega žida. Potem da je truplo privezal pod svojo plavico in ga po Tisi še dalje peljal, onkraj Dade pa na suho del, in od tam, da so potem truplo dalje prenesli.« *Novice* pri tem dodajo, da so zaprli tudi brodarje in da je preiskava pokazala, da je Moric Scharf govoril resnico; da so Židje umorili Ester in podtaknili drugo truplo, ki so ga oblekli v njeno obleko, brodarje pa so podkupili.³⁷

»Stvar je stala jako slabo za žide, posebno pa za to, ker je bilo vse krščansko ljudstvo razburjeno, češ, da življenje kristijanov ni več varno pred židi, ker rabijo krščansko kri pri verskih obredih, kar je bilo uže od poprej nekoliko znano, a bi bilo s to dogodbo, če je resnična, še bolj potrjeno.«³⁸

19. junija 1883 se je v Nyirengyhazi začela sodna obravnava umora, ki je po celem svetu dvignil veliko prahu. Umora je bilo obtoženih 15 oseb. Salomon Schwarz, Leopold Braun, Abraham Buksbaum in Herman Wollner naj bi »dne 1. aprila na dvorišči sinagoge tja privabljen Solymosy zaklali s tem, da so jej vrat prerezali. To je več prič potrdilo. Zatoženih je tudi več družih oseb, da so pri tej moritvi pomagale.«³⁹ Pri umoru naj bi sodelovali še Josef Scharf, Adolf Junger, Abraham Braun, Samuel Lustig, Samuel Weisenstein in Emanuel Taub. Po poročanju *Slovenskega naroda* naj bi predsednik sodišča obravnaval obe obtožbi ločeno – najprej umor Estere Solymosy in nato še tihotapljenje trupla, katerega so bili obtoženi Amsel Vogel, Janko Smilovič, David Hersko, Martin Gross in Ignac Klein. »Predsednik Kornis je baje dejal, da je prepričan, da so židje umor zvršili v tem redu, kakor to opisuje priča mladi Scharf; kot sodec pa da hoče razsojevati po zakonih, ne po osebnih čutih.«⁴⁰

O začetku obravnave so pisali vsi slovenski časopisi in *Novice* ugotavljajo, da »zanimiva je ta obravnava ne le sama na sebi, ampak posebej še zato, ker rešitev te dogodbe živo sega v vprašanje protijudovskega gibanja, in pa zato, ker je glavna priča umora lastni mladoletni sin zatoženega juda Scharfa.«⁴¹

»Sodnijska soba je bila še pred obravnavo natlačena do dobrega. Pripeljani so bili zatoženi in ob pol desetih se je pričela sodnijska obravnava.«⁴² Med 115 zaslišanimi pričami je prva nastopila mati umorjene deklince in rekla: »Srce mi pove, da so mi judje otroka umorili.«⁴³ Priča je povedala tudi, da so jo hoteli Judje podkupiti in ji ponujali 1000 gld, da bi molčala, ko bi se Estera vrnila. Mati pa ni vedela, ali so ji Židi morda hoteli »kako ptujo deklenco poslati v hišo, da bi jo bila za svojo sprejela.«⁴⁴ Drugi dan je bil zaslišan Jožef Scharf, oče štirinajstletnega Morica Scharfa, edine priče, ki je dejanje videla. »Oče pravi, da se je deček zmirom lepo vedel, zatožbo pa imenuje izmišljeno. On pove, da je o priliki ko je izginila Ester pripovedoval nekaj enakega, kar se je zgodilo njega dni, ko je bil on še mlad, pokazalo se je, da so bili judje nedolžni. Državni pravnik je na to opomnil, ter rekel: mogoče, da Scharfovi otroci od tod vedo basen, da se krščanska kri potrebuje o velikonoči pri judih. Ko si Scharf in vdova Solymosy stojita drug proti drugemu, pravi Solymosy, da jo je Scharf na cesti srečal ter jo tolažil. Zatoženi pravi, da je to storil, ker so judje večkrat dolžili, da so umorili krščanske deklince, katere so zginile. Ko se proti stavita Scharf oče in sin, vstane poslednji pri tem, kar je rekel, in imenuje svojega očeta lažnjivca.«⁴⁵

Med pričami je bilo tudi več žensk, ki so tiisto soboto opoldne slišale klice na pomoč. Najbolj zanimivo pa je bilo pričanje sodnijskega pisarja Peczelyja, ki je v Nyiregyhazo spremljal Morica Scharfa in je na sodišču obnovil pogovor, ki sta ga imela na poti. Peczely naj bi Morica vprašal, zakaj noče povedati, kar je videl, nakar je deček odgovoril, da si ne upa, ker bi ga Judje ubili ali pa bi ga njegov oče obesil. Ko pa mu je zagotovil, da ga bo sodnija

³⁶ *Prav tam.*

³⁷ *Edinost*, 11. 8. 1883.

³⁸ *Prav tam.*

³⁹ *Edinost*, 8. 7. 1882.

⁴⁰ *Slovenski narod*, 19. 6. 1883.

⁴¹ *Novice*, 27. 6. 1883.

⁴² *Slovenec*, 23. 6. 1883.

⁴³ *Prav tam.*

⁴⁴ *Slovenec*, 28. 6. 1883.

⁴⁵ *Slovenec*, 26. 6. 1883.

varovala, je popustil in povedal, da »je njegov oče Estero poklical v sobo, da je luč z mize prenesla na omaro. Na to je prišel velik, rujavkast berač, in je Estero peljal seboj v judovski tempel. Tam jo je zgrabil, vrgel na tla, mesarja iz Teglasa in Tarezala sta jo držala za nogi in prsa, oče njegov pa ji je prerezal vrat.«⁴⁶

Če so na začetku obravnave vsi časopisi še pisali, da vse kaže zelo slabo za Jude, pa se je po šestih dneh obravnave stvar že nekoliko preobrnila njim v prid: »Šest dni je že trpela preiskava, ko to pišemo, in veliko prič je bilo že zaslišanih, pa iz njih izjav je dozda le toliko razvidno, da judovske priče skoraj vse zdaj drugače govore kakor takrat, ko so bile prvič izprašane. Na vprašanje sodnijskega predsednika, od kod to prihaja, so se večidel izgovarjale, da jih je preiskovalni sodnik Bary strahoval in da so od strahu morda drugače pričale kakor sedaj.«⁴⁷

Da bi prišli do bolj temeljitih dokazov, je komisija celo še enkrat odkopala truplo ženske, ki so jo našli v Tisi: »... zopet so izrekle mnoge priče in mati rajnke, da je sicer težko poznati, ker truplo je uže močno gnilo, a da to truplo je truplo vse druge ženske, ki je morala za več let starša biti od Estere.«⁴⁸ Navzoči so bili tudi trije profesorji medicinske visoke šole v Budimpešti: »Sodnija odbila je predlog izvedencev, da bi se jim naznanil izrek zdravnikov in je odrekla tudi poslati v Budapešt vse dele mrliča. Potem so izrekli profesorji, da se ne morejo pridružiti sklepom prvih zdravnikov ne glede starosti in ne glede vzroka smrti; po njihovi misli bilo je ono truplo od 14 do 17 letnega dekleta.«⁴⁹ Zaslišanih je bilo tudi več zdravnikov, ki so bili prisotni pri raztelesovanju mrliča. Tudi njihove izjave se niso ujemale: »Več zdravnikov je trdilo, da izpoved Morica Scharf-a, ki je vse to drobno pripovedoval, kako so deklici vrat prerezali in kri vlovili, ne more biti resnična, ako se namreč prereže žila, kri buhne iz telesa, in vse daleč oškropi, a drugi zdravnik je zopet trdil, da to ni tako, ako se prereže le ena žila, tačas kri odteka bolj počasi. Poglavitno vprašanje se je pa sukalo o tem, ali je iz vode potegnjena oseba bila Ester Solymossi, ali bil je to kak drug mrlič. – Ako je najden mrlič Ester,



Nagrobnik
Ester Solymossi
(kuruc.info/r/9/38401/)

tako je niso Judje umorili, marveč deklica je v vodo skočila, ali jo je kdo pahnul. Ako pa ni, tako so Judje mrliča Estri podobnega kje izkopali, v Esterno obleko utaknili in v vodo vrgli, da bi sled zmešali. Tudi o tem so očividci, zdravniki navskriž mislili, osebe, ki so Ester dobro poznale, namreč nje mati in teta, pravijo, ta mrlič ni bila Ester, zagovorniki in drugi pa le silijo, da to je bila Ester. Zdravnikov nekdo je več ko desetkrat pregledal mrliča, ni našel na vratu nikjer nič sledu kake prereze, Ester je imela na nogi sled, ko ji je krava na nogo stopila, ta sled so eni videli, drugi zopet ne.« *Slovenec* vse skupaj komentira, da je stvar »grozno žalostna in nam kaže globok nramni prepad«, ⁵⁰ 11. julija pa celo zapiše, da je obravnava nepravilna: »Zaslišani so bili brodniki, ki so obdolženi tihotapstva z mrličem. Po večem so preklicali vse, kar so prvokrat obstali pri preiskavi, rekoč, da niso smeli svobodno govoriti, da so jih na razne načine silili drugače govoriti, kakor je bilo res, da so jih tako ali tako mučili in prisilili, da so obstali kar so sodniki hoteli izvedeti. Nekdo, ki je štirikrat bil zaslišan je vselej drugače izpovedal. Priče, katere kaj izpovedo za Jude obteživnega, zagovorniki, katerih je menda toliko kolikor obdolženih, tako križem izprašujejo, da se nazadnje zagovore in v nasprotje zapleto, potem pa kažejo, češ, toliko veljavo imajo priče. Posebno hudo se pa godi ženskam, katere pridejo v tak ogenj, revce postanejo vse zbegane, in vse križem govore, mater umorjene Solymossi tako sem in tja izprašujejo, da na zadnje reva ne bode vedela, kakšna je bila njena hči. Tako se zarad te judovske pravde širi moralno spridenje med ljudstvom, ljudje zgube ves strah Božji, s prisegami se igrajo, kakor otroci z lešniki ...«⁵¹ Pojavile so se tudi priče, ki so trdile, da so bili obtoženi tisto noč, ko naj bi se umor zgodil, nekje druge. Drugi so spet dokazovali, da so Ester, ki

⁴⁶ *Slovenec*, 28. 6. 1883.

⁴⁷ *Prav tam*.

⁴⁸ *Edinost*, 11. 8. 1883.

⁴⁹ *Novice*, 27. 6. 1883.

⁵⁰ *Slovenec*, 19. 7. 1883.

⁵¹ *Slovenec*, 11. 7. 1883.

naj bi zginila v soboto med 11. in 12. uro, videli še kasneje tistega popoldneva.

Še pred razglasom pa so nekateri časniki že uganjevali rezultat rabsodbe: »Sodnijska obravnava zarad Tisza - Eszlarskega umora, za katero se je zanimal celi svet, bila je včeraj (31.7.1883) dovršena in v petek bodo razglasili rabsodbo. Ni dvoma, da bodo zatoženci oproščeni, ker smo že med obravnavo videli silno čudno prikazen, da je državni pravdnik iz tožnika postal najgorečnejši zagovornik zatoženih judov in je po dovršeni obravnavi sodnikom priporočal, naj zatožence oproste.«⁵² 3. avgusta je bila objavljena rabsodba in štiri dni kasneje *Slovenec* poroča o zaključku obravnave: »Pravda o Tisza - Eszlarski zadevi je sedaj dovršena. Esther Solymossy-jeve ni, pa je le ni, a moritve obdolženi so nekrivi spoznani; gosta tema zopet zakriva tajnost, kam je Esther izginila; kajti sodnija je izrekla, da se ne more za gotovo vedeti, je bil li mrlič iz Dadae res tisto nesrečno dekle, kratko malo, rekla je sodnija, ne more se vedeti, od kod je prišel ta mrlič.

Oglejmo si nekoliko okoliščine, ko se je rabsodba začela.

Vže dolgo pred 11. uro je bilo vse polno ljudstva v sodni hiši. Tudi mati Solymossy je prišla v črno oblečena prej, kakor navadno na prostor za priče. Ljudi so morali se silo odvrčevati iz sodne hiše; sicer je bilo po mestu kakor po navadi. Zatožene so pripeljali ob 11. uri v dvorano; niso bili videti posebno razdraženi. Sodišče pride 5 minut čez 11. uro v dvorano. Vse posluša, nastane tišina in predsednik prebere rabsodbo: V imenu Njih Veličanstva presvitlega kralja! Kraljevo sodišče v Nyiregyhaza izreka na podlagi tožbe v javni konečni obravnavi od dne 19. junija do 31. julija po zaslišanji državnega pravnika, privatnega tožnika in zastopništva naslednjo rabsodbo: Salomon Schwarz in drugovi se tožbe odvežejo in se imajo takoj oprostiti; troške prevzame država.

Predsednik podpira rabsodbo z razlogi, bistveno je bilo to, da se ne more dokazati, ali so bili res krivi, česar jih dolže.«⁵³ *Slovenec* zaključek obravnave komentira, da so bili Judje sicer oproščeni, ker ni bilo dokazov za obsodbo, vendar pa

si je iz celotnega dogodka vredno zapomniti dve stvari: »t.j. solidarnost judov po vsem svetu in da tisti ne dobi denarja na posodo, kdor se judom zameri. 'Denar, vladar'.«⁵⁴ Tudi *Edinost* zapiše svoja opažanja, da so se pri obravnavi priče tako različno izrekale, »da se je skoraj videlo, da je na eni strani razkačenost, na drugej pa spridenost govorila.«⁵⁵ Na koncu obravnave se je pojavilo tudi vprašanje, kaj narediti z Moricom Scharfom: »Stanoval je do sedaj v komitatnej hiši, a zdaj se mu ponujajo razni ljudje, mej njimi tudi baron Hirsch, bogat žid v Parizu, da ga vzamejo k sebi, a Moric je odbil vsem in pojde, kakor se sliši, zopet k svojim starišem. Ti zadnji in vsi drugi zatoženi židje pa se preselijo iz Tisza Eszlar v druge kraje in je Scharfova družina uže došla v Pešto; a tam se je baš te dni vzdignilo ljudstvo proti židom in terja, da Scharfova družina ne sme ostati v Peštu, vsled česar je stari Scharf zdaj pod varstvom policije in bo moral skoraj gotovo iz Ogrske.«⁵⁶

Afera je še dolgo odzvanjala v časopisih. Mnogi so uganjevali, kaj se je zgodilo in kje je truplo Estere Solymossy, medtem ko *Slovenec* poroča, da so židovski časniki celo objavili svojo teorijo, da se je dal mladi Moric Scharf, glavna priča obravnave, podkupiti za 2000 goldinarjev. Seveda se *Slovincu* to ne zdi nič čudnega, teorijo pa sprejme z utemeljitvijo, da »židov tudi srčnega čuta, one močne in sladke vezi ne pozna, ki veže dece na stariše. Novega bi sicer to od tega naroda nič ne bilo, kajti pred skoraj 19. stoletji križal je zavaljo denarja večno Resnico - Jezusa Kristusa, zakaj bi še danes navaden žid za - 2000 gold. plače ne izdal. Oče sem, oče tje, denar - zlato tele, to je prva in edina moč, prva edina vrednost, vse drugo je nič. Resnično!«⁵⁷

Neizpodbitna krivda in posledice afere

Ves čas so časopisi vzporedno z novicami iz sodne obravnave objavljali tudi zgodbe preteklih podobnih dogodkov, ki so potrjevale resničnost židovskih obrednih umorov in prinašale nove dokaze za njihovo krivdo.

⁵⁴ *Prav tam.*

⁵⁵ *Edinost*, 11. 8. 1883.

⁵⁶ *Prav tam.*

⁵⁷ *Slovenec*, 11. 8. 1883.

⁵² *Slovenec*, 1. 8. 1883.

⁵³ *Slovenec*, 7. 8. 1883.

Jožef Czafik, uradnik pri ogrski državni železnici, je povedal dogodek iz svoje mladosti. Leta 1843 je obiskoval gimnazijo v Požunu (Bratislavi), kjer je prijateljeval z nekim židovskim dečkom Lichtenthalom. Večkrat je prišel tudi k njemu na dom, ki je bil nasproti dvorišča stare sinagoge: »Bil je velikonočni čas, sabotni dan. Ko sem omenjeni dan svojega tovariša obiskal ter ga proti mraku zapustil, videl sem odhajajoč vrata stare sinagoge odprta. Radoveden stopim vanjo, da bi videl, kako judje opravljajo službo božjo. V sinagogi sem videl stati šest do sedem mož. Nisem se nadjal prav nič hudega. Zapazil sem pa kmalo, da so začeli o meni govoriti, in eden teh možakov se je hitro spravil k vratam ter jih od znotraj zaprl. To se mi je začelo čudno zdeti; bal sem se, da me bodo venkaj zapodili. Naenkrat pa zagledam v tej družbi tudi očeta svojega šolskega tovariša Lichtenthala. Ta me urno poprime za roko ter popelje, očitno zoper voljo družih, v svoje stanovanje. Tu je začel v nerazumljivem mi jeziku pripovedovati nekaj svoji ženi in otrokom, tudi svojemu sinu, mojemu tovarišu. Dobro se spominjam, kako me je strah sprehajal, videti, da so vsi z velikim strmenjem ga poslušali. – Drugi dan mi je začel moj tovariš Lichtenthal, s katerim sva bila prav pristrčna, tako-le pripovedovati: 'Ti, Jožef, velika sreča je bila za-te, da so bili včeraj tudi moj oče v tempeljnu, sicer bi ti bil klavec vrat prerezal.' Dasiravno nisem o teh in enacih judovskih stvarih ničesa vedel in sem bil s to judovsko družino prav znan, vendar je to napravilo na me velikanski vtis. – Jaz te dogodbe svoje mladosti nisem nikdar pozabil ter sem jo mnogim pripovedoval. Da se je pri sedanjem Tisza - Eszlarskem dogodku spomin na moj lastni pripetlejši zopet močno oživel, se lahko razumi. – Ako bi ne bilo starega Lichtenthala takrat pri meni, gotovo bi bil jaz žrta strašnih judovskih vraž. Ester Solymosy je mrtva in ne more pričati več. Jaz pa še živim in zdi se mi, da sem dolžan to tudi sodržavljanom naznaniti.«⁵⁸

Resničnost ritualnih umorov je potrdil tudi moldavski rabin, ki se je leta 1803 spreobrnil in objavil delo z naslovom Pobijanje judovske vere in njihovih obredov iz sv. pisma stare in nove zaveze. V spisu je pisec povedal, da so mu skrivnosti judovskih obredov, pri katerih rabijo tudi krščansko kri, popolnoma znane, vendar to ni nobena pisna zapoved, ampak ustno izročilo. »Te skrivnosti pa



Židovski ritualni umor (<http://engforum.pravda.ru>)

ne ve vsak jud, ampak le tisti, ki se kažejo najbolj zanesljive. Tistemu, kteremu hoče rabin ali družinski oče to skrivnost razodeti, zatrjuje s strašnimi zarotbami, da bi se ja ne predrznil tega nobenemu kristjanu, pa tudi nobeni judinji izdati; sčasoma utegne to odkriti enemu svojih sinov, kateri se mu zdi najbolj moder in molčeč. Neofit pripoveduje, kako je on zvedel od svojega očeta to skrivnost v 13. letu svoje starosti, takrat, ko ravno judje venčajo svoje otroke z 'vencem moči.' Ko mu je oče položil venec na glavo, mu je izročil tudi to skrivnost, katero je judom sam Bog razodel in zatrdil; pristavil pa je sinu: 'Moj sin, rotim te pri silah nebes in zemlje, da to skrivnost v svojem srcu obdržiš. Ne povej je ne svojim bratom, ne svojim sestram, ne svoji materi, ne svoji soprogi, ali katerikoli živi osebi, ampak samo enemu, kateri je tega najbolj vreden zaradi svoje modrosti in molčečnosti in ravno s tem naročilom, kakor jaz. Moj sin, zemlja naj ti odpove svoj počitek in naj ne sprejme v svoje osrčje tvojega trupla po smrti, če bi se predrznil kedarkoli in kakorkoli, naj ti bodo razmere še tako strašne, to skrivnost razodeti; v tem slučaju naj pride moje prekletstvo čez te, naj te spremlja noter do smrti in celo v večnost.'

Neofit pripisuje strahu pred temi zarotbami in prekletstvom, da mnogo judov, ki se pokristjanijo, tega niso razglasili, ali pa še celo tega vedeli niso. Prej navedena knjiga obsega razun prestave Neofitovega spisa še obširen dodatek, kjer pripoveduje zgodovino samo javno znanih obrednih umorov človeških ter jih našteje od l. 1071 prav po imenu 75. Zadnji je bil v Tisza - Eszlari, o katerem se sodba ravno zdaj vrši.«⁵⁹

⁵⁸ Slovenec, 24. 7. 1883.

⁵⁹ Slovenec, 24. 7. 1883.

Najbolj pa naj bi se po besedah *Slovenca* Židje bali dr. Avgusta Rohlinga, ker je svetu dokazoval in pojasnjeval njihove zločine in grozovite obredne umore prav iz korenine, iz njihovih lastnih knjig. Dr. Rohling, profesor v Pragi, ki je bil tudi izvrsten poznavalec hebrejskega jezika, je »pregledal in pretuhtal mnogo judovskih obrednih knjig in njih satansko-hudobnega ustnega izročila ter razkriva svetu njih zlobne in pogubljive nauke in načela«. Rohling se sklicuje na *Sohar*, knjigo, ki je Judom še svetejša od *Talmuda*, in je trdil, da je v njej zapisano: »... da so vsi, ki niso judje, brezbožneži in da naj koljejo judje njih deklice na sledeči način:

1. Klanje naj se vrši v navzočnosti prav zanesljivih judov, ker sveta daritev se ne sme opravljati na skrivnem, ampak z azistenco, t.j. da še drugi pomagajo.

2. Pričujoči judje naj molijo še pred klanjem kesanje da postanejo grehov čisti in se očiščeni vdeleže najsvetejše daritve.

3. Predno žrtev zakolje, izgovarja klavec neko molitev, v kateri on obljubi, (in ž njim vsi drugi), da ne bo pred posvetnimi ljudmi in sploh pred nobenim, kateremu je ta sveta reč neznana, nikdar o tem govoril, ne vprašan odgovarjal ter se tudi ne pred nikomur hvalil tega v resnici svetega dela, ki ga hoče zdaj izvršiti.

4. Daritveni nož je klavni nož, katerega morajo 12krat poskusiti, če bi imel morda še kje kako škrbino.

5. Deklici, predno zakoljejo, zamaše usta popolnoma, da ne kriči, ampak umrje kakor žival, ki ne da glasu od sebe.

6. Deklico morajo klati tako, da ji odteče vsa kri in da njeno truplo obledi, kakor mrlič.

7. Ko je deklica zaklana, govori klavec še sklepno molitev ter stori Bogu obljubo, vsak dan, ako bo le mogel, tak dar mu preskrbeti.«⁶⁰

Da je afeta Tisza-Eszlar močno vplivala na ljudstvo tudi še kasneje, kažejo volitve na Ogrskem leta 1884. *Slovenski narod* zapiše, da so antisemiti na volitvah dosegli takšen uspeh, kakršnega ni nihče pričakoval in je antisemitizem, kot kaže volilni izid, v zadnjih letih na Ogrskem zelo napredoval. Pri volitvah se je pokazalo, da imajo antisemiti veliko »simpatij in pristašev« tudi med prebivalstvom: »Ta položaj ima svoj izvor v pevelikej popustljivo-

sti proti židom in v obžalovanja vrednih ogerskih odnašanjih, ki so se v vsej svoji nagoti pokazali povodom Tisza-Eszlarske pravde. Narod spoznal je, da ne vlada pravica, temveč židovski denar, da je mnogo taci v višjih krogih, ki nimajo čistih rok in 'Tisza-Eszlar' postal je tako rekoč bojni klic mej volitvami in Eotvos, zagovornik židov v tej pravdi propal je v vseh volilnih okrajih sramotno, Szalay, zastopnik matere umorjene Ester Solimossy pa je bil sijajno izvoljen.«⁶¹

Viri:

Slovenec

Edinost

Novice

Slovenski narod

Slovenski gospodar

Apih, Josip: *Židovstvo. Letopis Matice Slovenske za leto 1886*. Ljubljana, 1886

Stritar, Josip: *Zbrano delo*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1955

Tuma, Henrik: *Iz mojega življenja*. Ljubljana: Naša založba, 1937

Vošnjak, Josip: *Socijalni problem in kmetijski stan. Letopis Matice Slovenske za leto 1885*. Ljubljana, 1885

Vošnjak, Josip: *Spomini*. Ljubljana: Slovenska matica, 1982

Literatura:

Cvirn, Janez: *Trdnjavski trikotnik – Politična orientacija Nemcev na Spodnjem Štajerskem (1861–1914)*. Maribor: Založba Obzorja, 1997

Grdina, Igor: *Podoba Žida v slovenski literaturi, Kronika 37*, Ljubljana, 1989

Krabonja, Boris: *Kdo je Jud? Borec*, št. 542-543. Ljubljana, 1995

Štepec, Marko: *O slovenskem odnosu do Židov v drugi polovici 19. Stoletja. Bilten strokovnih tekstov in metodoloških napotkov za zgodovinsko raziskovalno nalogo »Priseljenci med nami« za šolsko leto 1995/1996*. Ljubljana: Zveza prijateljev mladine Slovenije, 1995

⁶⁰ *Slovenec*, 1. 8. 1883.

⁶¹ *Slovenski narod*, 24. 6. 1884.

Zusammenfassung

»JÜDISCHE SCHLÄCHTER ERMORDETEN DIE CHRISTLICHE MAGD ESTER SOLLYMOSSY«

Obwohl es seit dem Ende des Mittelalters infolge der Vertreibungen nur wenige Juden im slowenischen Gebiet gab, war die Haltung ihnen gegenüber im 19. Jahrhundert äußerst negativ. Es gab mehrere Gründe für solche Einstellungen: Der Jude als Händler vernichte durch seine Konkurrenz die Gewerbetreibenden und Bauern, beherrsche mit Hilfe des Bankwesens und der Presse das Kapital und manipulierte die öffentliche Meinung, damit beherrsche er auch alle bedeutenderen Bereiche des wirtschaftlichen und politischen Lebens. Außerdem galten die Juden, zusammen mit den Türken, als größte Feinde des Christentums. Schon seit jeher wurde ihnen die Schuld am Tod von Jesus Christus gegeben und in Verbindung damit tauchten auch seit dem Mittelalter Vorurteile über scheußliche Ritualmorde auf, die die Juden durchführen würden, da sie angeblich christliches Blut bei ihren religiösen Riten verwendeten.

Die Ermordung der vierzehnjährigen christlichen Magd Ester Sollymossy, die im Jahr 1882 angeblich von Juden und ihrem Rabbiner in Tisza-Eszlar in Ungarn verübt wurde, war nur eine unter vielen ähnlichen Geschichten, die den Antisemitismus verfestigen halfen. Obwohl die Juden am Ende der Gerichtsverhandlung freigesprochen wurden, waren sie in den Augen der Bevölkerung nicht von ihrer Schuld »reingewaschen«. Der Freispruch galt nämlich nicht als Zeichen der Unschuld, sondern der Macht und des Einflusses von jüdischem Geld.

Der gesamte Ablauf der Ereignisse wurde vom Juni 1882 bis zum Ende der Verhandlung im August 1883 auch in allen damaligen größeren slowenischen Zeitungen publiziert, so in *Slovenec*, *Slovenski narod*, *Edinost*, *Novice* und *Slovenski gospodar*. Obwohl sie meistens die gleichen Nachrichten brachten, verliehen einige dem Geschehen besonderen Nachdruck. Während *Slovenski narod*, das politische Blatt der Liberalen, verhältnismäßig neutral berichtete, konnte sich die Zeitung *Slovenec*, das zentrale slowenische Blatt des politischen Katholizismus, eher selten verschiedene Kommentare verkneifen. In den Zeitungen war nämlich des Öff-

teren eine persönliche Note spürbar. Die Berichtserstatter waren schon zu Beginn der Verhandlung überzeugt, dass die Angeklagten schuldig sind und nutzten während des Prozesses die Gelegenheit, auch andere Geschehnisse zu beleuchten, die die »unbestreitbare« Schuld der Juden bewiesen – ungeachtet des Urteils des Gerichtes.

Der Vorfall hinterließ einen starken Eindruck in der Bevölkerung, was auch die Wahlen in Ungarn 1884 zeigten, als die Antisemiten überraschend große Erfolge feierten. Der Antisemitismus war im Vormarsch und sollte dann im Holocaust seine verhängnisvollste Ausprägung erreichen.

Schlagwörter: *Antisemitismus, jüdischer Ritualmord, 19. Jahrhundert, Affäre Tisza-Eszlar*